

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye közművelődési könyvtárainak helyzetéről a rendszerváltás előtt és után – a módszertani munka tükrében

Az utóbbi évtizedek legnagyobb társadalmi átalakulása – a közművelődési könyvtárak szempontjából is – kritikus időszaknak bizonyult. A tanácsi rendszer központosított intézményi rendszerét – a szolgáltatási jelleg ellenére is – részekre szakította. Ez a települési „autonomizmus” az önkormányzati igazgatási rendszer lényegéből következik. A társadalom érdeke azonban az országos és helyi igények összhangját követeli meg.

A nemzet számára a fennmaradást csak az állampolgári jogon járó (ingyenes vagy szinte mindenki számára elérhető) kulturálódási, művelődési, informálódási lehetőségek megteremtése jelentheti, de ez az egyének személyes érdeke is. Az áldozatvállalásnak közönsnek kell lennie. Az *egyéni érdekeket* (a településeken élő minden lakos igényét) a *helyi önkormányzat* és az *állami finanszírozás által együttesen fenntartott közkönyvtári rendszer* elégíti ki. Ezt a készséget a parlament még ebben a kritikus gazdasági helyzetben is kinyilvánítja – a lakossági közművelődési fejkvóta biztosításával. Ez az érdekegyeztetésen alapuló közös fenntartás gazdaságosan, szakmailag jól szervezhető – minden igényt kielégítően működtethetné a könyvtárakat. Ez a helyi könyvtári szolgálat (kis- és nagyközségi, de a városi is!) nem nélkülözheti azonban a magasabb, de helyben gazdaságosan ki nem elégíthető olvasói igények (a lehetőségekben felettük álló!) *központi könyvtárak szolgáltatásait!* Az ismeretek-információk hordozói (nyomtatott, hangzó és vizuális egyaránt) meghatározott és jól kiépített csatornákon jutnak el a használókhoz: *feltárva, rendszerezve, szükség szerint szelektálva!* – az olvasói igényeknek megfelelően.

A központi szerepkörű könyvtárak (megyei, regionális, országos) legnagyobb szellemi értéke ez a tevékenység. A korszerű (világszínvonalú) tudás csak ezzel a kapcsolódási és közve-

títési lehetőséggel érhető el. Ezért fontos a megyei és (áttételesen a közvetítő) városi könyvtárak központi szolgáltatása. A hálózati-rendszerszerű működés átmentését tartja a könyvtárügy a legfontosabb feladatának. (Az olvasói szolgáltatáson túl a szakmai és fenntartói segítségnyújtásnak is ez az egyedül gazdaságos és hatékony módja.)

Sajnos már a tanácsi rendszer utolsó stádiumában is érződött a szétesési folyamat több súlyos jele. A rosszul értelmezett takarékoságra hivatkozva (de önös érdekből) mind több város tagadta meg (Nincs rá külön pénz – címen) könyvtárától a központi szolgáltatáshoz (könyvtárközi költségek!) és hálózatgondozáshoz (kiszállás, szaktanácsadás, telefonos felvilágosítás, postázás) szükséges költségeket. *Pedig minden város tudta, hogy központi (állami – megyei) költségvetés biztosította mindenkor számukra a módszertanosi kulcsszámot, a gépkocsit és a legszükségesebb hálózati-működési kereteket! is – a megye minden községének és kistépülésének a rovására!* Ezek a települések ezáltal és már ettől az időtől kezdve, mind jobban magukra maradtak. A válság csak tovább mélyült, a – szakmailag magukra hagyott – önkormányzatok megalakulásával, hisz a városok helyett a megyei könyvtár minden erőfeszítése ellenére is képtelen volt pótolni közel háromszáz könyvtár – kistépülés napi segítségét. Azok lettek ezáltal még szegényebbek, akik addig is azok voltak, és akik ma is a legrászorultabbak!

Az önkormányzatok működése – fennállásuk rövid ideje alapján is – számtalan gondot vet fel a könyvtárak működésében – több ok miatt is. Az elsődleges gond a *szegénység*. A megkésve kapott költségvetés a települések legégetőbb gondjait (oktatás, egészségügy, közbiztonság, munkanélküliség, stb.) nem mindig tudja megoldani. Ebben a rangsorban

bizony a könyvtár az utolsó. (Igen kevés a tehetősebb település: csak kivétel.)

Igen sok kistelepülés könyvtára került kritikus helyzetbe (a rosszul értelmezett önállóság miatt), mert a társadalmi leváláskor egy jól működő társulási-ellátási formát szüntettek meg az „életképtelen önállóság” kedvéért. (Még jó, ha szakmailag tisztázott és korrekt leltár után – ami ritka, mint a fehér holló – a felnagyított ellentétek miatt.)

Igen sok önkormányzati testület működésében tapasztalható a *műveltség iránti érzéketlenség*, érdektelenség is. A nehéz gazdasági helyzet nem lehet jogos mentés ezekre az értékrendi zavarokra, hisz a tanulás, művelődés, folyamatos önképzés a „kilábalás” záloga. Sajnos előfordul a *hozzá nem értés*, a *dilettantizmus* veszélye is, pedig az *önkormányzatok megalakulásának első percétől jelen van a megyei könyvtár az önzetlen és segítőkész szakmai ajánlásával*. (Minden önkormányzat megkapta.) A felsorolt okok együttesen eredményezik azt, hogy mind több helyen tapasztalható a *fenntartási kötelezettség hiánya*, a könyvtárak anyagi ellátatlansága. Ezek pedig tovább *növelik a könyvtárak társadalmi elszigetelődését*. A települések alapvető érdeke pedig a közösségek újjászületése, a társadalmi nyitottság-nyilvánosság erősödése, a demokrácia kibontakozása – a helyi közéletben. Nélkülözhetetlen tehát a *közösségi-közkönyvtári tér*, a *helyi és országos információk* legfontosabb gyűjteményével.

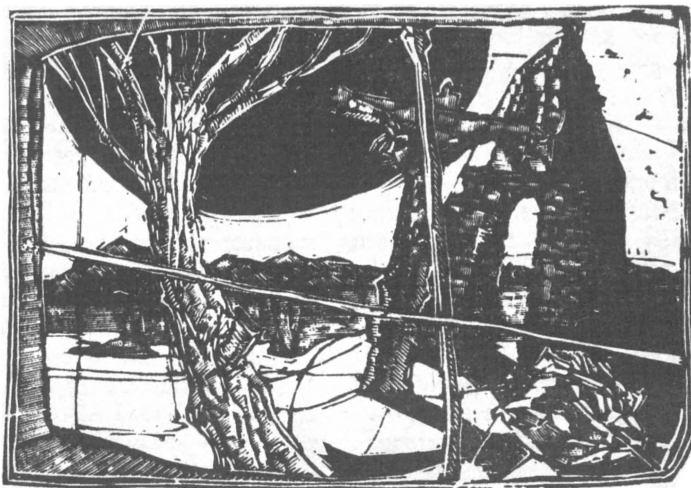
Minden önkormányzat *felelősséggel* tartozik választói érdekeinek a képviselétéért, mert kü-

lönben számolni kell a *lakossági ellenállással*, a *jogos önvédelem* legkülönbözőbb formáival – könyvtárügyben is. A *mindenki által hozzáférhető kulturális alapigények* nem szolgáltatathatók ki a még (?) torz piaci viszonyoknak – különösen nem a *fizetőképes kereslet hiánya miatt!* A gyerekek, diákok, kispénzű fiatalok és öregek túlságosan is rászorulnak a *szociális szolgáltatásként is felfogható – szellemi és lélekgondozásra a könyvtárakban*.

Fel kell oldani azt a jelenlegi és – kivédhetetlennek látszó – ellentmondást, hogy mivel kevés a pénz a könyvtárosra, könyvre, folyóíratra, fűtésre – ezért egyre kevesebb természetesen a könyvtárhasználó is. Így a gazdaságtalanná váló könyvtárat tulajdonképpen meg is lehet szüntetni. A *műveletlenség igénytelenséget szül szellemi, erkölcsi, érzelmi*, de *gazdasági téren is!* Ez sem az önkormányzatnak, sem a társadalomnak nem jó. Ez az út nem vezet Európába.

Ki tudja azt, hogy mit nyújthat egy jó könyvtár? Talán a sok-sok megelégedett használó? Ha lenne sok jó könyvtár?!

A rendszerváltással együttjáró párt-átalakulások több helyen juttatták – lakossági közmegelegedéssel – volt párházba a könyvtárakat (Nyírbátor, Csenger /átmenetileg/, Demecser, Tarpa, Vaja). Néhány megkezdett építkezés már részben befejeződött (Kisvárdán), vagy folyamatban van (Csenger, Kemece). Szervezeti átalakulás is tapasztalható. ÁMK-típusú intézmények létesítését tervezik több településen (Bököny, Timár), miközben régiók bomlanak fel (Vaja). Kettős rendeltetésű (iskolai és

közművelődési) könyvtár kialakítását akarja az egyik önkormányzat (Pátroha) és szünteti meg egy másik (Fényeslitke).

Egészségtelen integrációs törekvések is borzolják a települések közhangulatát (Tiszalök, Újfehértó, Búj), amikor nagyobb települések önálló könyvtárát és művelődési házát rendelik egymás alá. A kétféle tevékenység (az egyik ingyenes akar lenni, helyesen, a másik mindenáron önfenntartó kell hogy legyen) csak kis településen fér meg együtt (közös személyi és tárgyi) klubkönyvtári szervezetben. A működési kiadások drasztikus csökkentése érdekében még nagy települések is megszüntetik főfoglalkozású könyvtárossal működő könyvtáraikat (Mándok, Fényeslitke, Tiszabercel, Nyírtura) minden tiltakozás ellenére is.

A könyvtárakat súlyosan érintő fenntartási költség csökkenése okozza a legmaradandóbb károsodásokat. Az infláció következtében rohamosan növekvő könyvárak ellenére – jelentősen csökken a *gyarapításra* fordítható keretek nagysága! A költségvetés megkésettége miatt igen sokan nem kötöttek szerződést a Könyvtárellátóval. A szeszélyes (és mind több értéktelen irodalmat megjelentető) könyvpiac és rendszertelen vásárlás nem teszik lehetővé a legfontosabb kézikönyvek, lexikonok, klasszikus művek (iskolai kötelező és ajánlott irodalom) – beszerzését.

Sok új – képzetlen és gyakorlatlan – könyvtáros gyarapít úgy, hogy nélkülözni kénytelen a legelemibb szakmai segítséget is. (Korábban minden város megtette ezt vonzaskörzetében a jegyzékek átnézésekor. A gyarapítás ellenteként igen nagy számban gyűlt fel minden könyvtárban a tartalmilag túlhaladott, elavult és fölös könyvek száma. Ezek haladéktalan kivonása csak hatékony szakmai segítséggel végezhető el. (A megyei és városi könyvtár révén.)

Súlyos állományvédelmi hiányosságok forrása a rendszeres leltározási kötelezettség elmulasztása, a sok szakszerűtlen és lezáratlan átadás. Az önállósuló társközségi könyvtárak alig néhány helyen végezték el a szakszerű állományvételválasztást.

A működési feltételek biztosításában a *fűtés, világítás* mind nagyobb részét teszi ki a költségeknek a jelentős energia-áremelés miatt. Az állandóan nyitvatartó könyvtár pedig már nemcsak az olvasóit szolgálja a (helybenolvasáshoz, jegyzeteléshez) szükséges meleggel, hanem azokat az idősebbeket és magányosokat

is, akik melegedni, beszélgetni járnak a könyvtárba, mert begyűjtani már csak este tudnak.

Jelentős feszültségi forrás (az érdekvédelem területén is) az, hogy az önkormányzatok annak ellenére is leépítik a kötetszámozásokat és vizsztatartják (másra költik) a béreket, hogy ezt parlamenti döntés alapján – és többlet-támogatásként – központi keretektől kapják. (A hiányzó törvények miatt ezt még megtehetik, annak ellenére, hogy sem nem ésszerű, sem nem etikus részükről.) A könyvtárhaználóknak jelentős tömegeit (lakosként is és állampolgárként is) figyelmen kívül hagyják. (A már említett és ismert helyeken, Mándokon, Fényeslitkén, Tiszabercelen stb.).

A könyvtár tudományos szolgáltatásait (ami elsősorban a nyomtatott könyvekre és folyóiratokra alapoz jórészt) már korábban is kiegészítette több helyen a hangzó és vizuális dokumentumok gyűjtése, szolgáltatása. Ez a technikai fejlődés természetes következménye, és szervesen illeszkedik a könyvtári szolgáltatások rendjébe. A gyűjtési és szolgáltatási elvek (csak értékes dokumentumokat gyűjtünk és ingyenesen szolgáltatjuk) megegyeznek a nyomtatottal.

A gazdasági kényszer és a tájékozatlanság lehet együttesen az oka annak, hogy mind több önkormányzat szándékozik ezeket a nem hagyományos dokumentumokat gyors gyarapítással és kommersz (keresett) jelleggel pénzes kölcsönzéssé, beléptidíjas vetítéssé tenni! Ennek azonban nemcsak a költségvetési és technikai feltételei hiányoznak, hanem teljesen idegen a könyvtár jellegétől. Nem vezetne jóra, ha kierőszakolnák az önkormányzatok könyvtáraiktól (Ökörítőfülpös, Kótaj, Buj, Geszteréd, Újfehértó stb.). Annál is inkább, mert ahol *biztosítottak a feltételek, a könyvtár használoknak tágult a köre és különösen a helybenhasználat* (jegyzetelés, kutatás, újságolvasás stb.) *forgalmi mutatói* is növekedtek. Szakmailag is kívánatos lenne ennek az *informálódási jellegnek* az erősödése.

A megyei könyvtár hálózati és módszertani tevékenységében már hónapokkal a tanácsrendszer megszűnése előtt magára maradt a városok visszalépése után. Mind az akkori időszak, mind pedig az önkormányzatok megalakulását követő hónapok, a legsürgősebb feladatok soron kívüli és racionális elvégzését követelték meg munkájában. Számtalan és bizonytalan tényező miatt (pl. milyen szerep hárul a városokra, mit fognak a születő törvények feladatunkká tenni, és a feltételei – anyagi-

szellemi-technikai – meglesznek-e ennek?) a könyvtár jelenleg is a rendkívüli helyzethez kénytelen igazodni. *A legfontosabb célkitűzései ebből adódnak*: minden lehetőséget és eszközt kihasználva biztosítani kell a *könyvtárak fennmaradását és folyamatos működését* a települések nagyságának és funkciójának megfelelő színvonalon. A legmegfelelőbb szervezeti formák (integrációival) megtalálásával, a leggazdaságosabb működtetéssel és a lehető legigényesebb szakmai tevékenységgel. (Ez döntően az önkormányzatok állandó segítségét, és az érintett intézmények munkájában való aktív közreműködésünket jelenti. (Szakmai tanácsok, vélemények, követelmények segítségé-

vel.) *A központi szolgáltatások körét és lehetőségét* mindenki számára nyitottá és elérhetővé kell tenni. Ezek legfontosabb szakterületei; – a könyvtárközi kölcsönzés, könyv, folyóirat és egyéb *gyarapítási jegyzékek* megjelentetése a könyvtárak számára, *szakirodalmi és szakajtófigyelés, bibliográfiák és irodalomkutatások* igényhez alkalmazkodó készítése, *másolások, kötetzeti munkák* megrendelése. *Valamennyi könyvtártípusnak megfelelő* (városi, kiemelt nagyközségi és kistelepülési) *továbbképzési program biztosítása. A rendezvények, közös programok összehangolása, sokszorosítás, kiadványozás* az egész megye szolgálatában.

Tóth László

A hálózati és módszertani munka legfontosabb feladatai Szabolcs-Szatmár-Bereg megye önkormányzati közművelődési könyvtáraiban – az 1991-es évben

Az önkormányzati testületek megalakulása mind közigazgatásilag, mind gazdaságilag gyökeresen új helyzetet teremtett. Az eddigi egymásra épülő hálózati hierarchiát – bár nagyságukban jelentősen eltérő települések – egymás mellé rendelt könyvtárak sokasága váltotta fel. Ez a meghatározó a továbbiakban mind a központi szolgáltatások, mind pedig a szakmai gondozás tervezésénél, végzésénél.

A települések teljes önállósága – még a korábban jellemző – szokásjog szerinti beavatkozást sem teszi lehetővé. Mind nehezebb az érdekeken alapuló tanácsadás is, mert sok településen sem a testületek, sem a polgármesterek egyáltalán nem igénylik. *Halaszthatatlan* tehát (a fel nem ismert és így nem igényelt segítség helyett) *a hálózatban végzett szakmai tanácsadás* (szak- és általános módszertani tevékenység) *jogi hátterének a rendezése*, hisz a parlamenti döntés az állami érdekek védelmét szentesíti, ha a törvények hiányoznak is ehhez.

A megyei funkciók gyakorlásában tehát mindent megelőző fontosságában a *könyvtárak „megmentése”, folyamatos működtetésüknek a biztosítása* legalább a jelenlegi feltételek között

(elhelyezés, felszereltség, a létszám- és bérkeret megtartása, a legszükségesebb gyarapítás, a fűtés, világítás).

A legnagyobb könyvtárak (városi, kiemelt nagyközségi és községi) viszonylagos biztonsága révén, tevékenységünk fő területe a közepes és kistelepülések felé tolódik el szükségszerűen és a nagyobb könyvtárak rovására. A nagyobb könyvtárak ritka (évi 2–3 alkalom) és szakmódszertani segítséget kapnának, főleg a már korábban is jól működő szakterületi, szakmódszertani formában. A főfoglalkozású, a rész-munkaidős (4–6 órás) és a legnagyobb tiszteletdíjas könyvtárak munkáját a módszertani osztály végezné (a jelenlegi 3 fő) az érvényes munkaköri elhatárolással (a GYES miatt hiányzó könyvtáros később lép be).

A hálózatban végzett munka mind a nagyobb, mind a kisebb könyvtárak esetében jól elhatárolhatóan két részre osztható (még az eddigieknél is jobban): az önkormányzatok munkáját és a könyvtáros munkáját segítő tevékenységre. Jelenleg is – és talán még hosszabb ideig is – az önkormányzatokkal kapcsolatos tevékenység dominál. Sok új, és a köz-